

Napsal Gustav Winter

(E*forum, 23. 01. 2025)

Letošní rok může být rokem Rilkovým; 4. prosince uplyne sto let od básníkovy narození. Po Čtení o Franzi Kafkovi (s podtitulem Trajektorie rozumění /1913–1968/), jež Institut pro studium literatury připravil v roce minulém, vzniká letos v režii institutu antologie soustředěná k „české“ recepci díla Rilkeova a i tentokrát bude výsledný výběr špičkou pomyslného ledovce. Jako předznamenání dnes předkládáme jeden z řady textů, mezi nimiž je editorům chystaného svazku dáno kličkovat – a to úvahu pařížského dopisovatele Práva lidu Gustava Wintera (byla otištěna 6. ledna 1927, tedy nedlouho po Rilkově smrti).

mt

Tvůrčí záhada Rilkeho

Rainer Maria Rilke dojížděl občas do Paříže ze svého švýcarského Tuscula a účastnil se několikrát společných večerů pařížského PEN klubu. Tam jsme měli příležitost mluvit s ním. Přes to, že v tu dobu jeho literární jméno již dávno překročilo hranice německé jazykové oblasti a nabývalo světového zvuku, zůstával Rilke až chorobně plachý a skromný, přijímaje svou rychle rostoucí slávu spíše jako břímě než jako štěstí. Byl již také zřejmě churav a unaven. Celým svým zjevem a vystupováním v této poslední době byl jakoby živou ilustrací jedné z vět, jimiž se začíná jeho *Zpěv o lásce a smrti*: „Und der Mut ist, so müde geworden und die Sehnsucht so gross“. Měl až doposledka živý zájem o vše, co se u nás děje, a Praha mu zůstala první láskou, ke které se rád vracel, kvituje vděčně, čím přispěla k vytváření jeho umělecké inspirace. Byl všechno spíš než německý šovin, ba šel ve své snášlivosti tak daleko, že se přenášel i přes výstřelky šovinismu českého. Vše na něm bylo měkké a lidské a jako Antigona i on byl zrozen společně milovat, nikoli společně nenávidět.

Co nás nejvíce zajímalo, byla proměna, jež se udála v tvůrčím genu Rilkeově po válce a jež z básníka německého udělala básníka francouzského. Francouzské verše Rilkovy nezadají znělostí a vláčností rytmu, hudebním půvabem slova a vřelostí lyrické intonace v ničem jeho básním německým. Jako do německé literatury, také do francouzské vstoupil Rilke jako hotová osobnost, a sbírka statí, kterou mu věnovala přednedávnem mladá literární generace francouzská, ukazuje, že tento Němec byl na nejlepší cestě stát se vedle Paula Valéryho duchovním vůdcem mladé básnické Francie. Jeho smrt zmařila vývoj, jenž mohl přinést ještě nejedno poučení o růstu génia, jenž však již tím, kam dospěl, dokonale vyvrací všechny teorie o souvislosti génia

a rasy. Není to sice poprvé, co básník, vyšlý z jiného prostředí jazykového a národního, vytvořil část svého díla francouzsky. Abychom uvedli jen dva příklady z časů poměrně nedávných: Gabriel d'Annunzio napsal francouzsky *Svatého Šebestiána* a Oscar Wilde napsal rovněž francouzsky první verzi své *Salome*. To ani nemluvíme o cizincích, kteří svou literární tvorbu francouzsky vůbec začali, např. Panai Istrati, abychom jmenovali typickou ukázkou z literární současnosti.

U Rilka byl však případ poněkud jiný. Panai Istrati je barbar, v němž teprve styk s francouzskou kulturou uvolnil utajený zdroj tvůrčí básnické síly; že se tato síla vybijela a vybíjí tou výraznou formou, jež první balkánskému tuláku odkryla tajemství civilizace a krásy, je dosti pochopitelné. Wildeova *Salome* vznikla jako spontánní akt vděčnosti básníka, který našel v Paříži oddech po svízelných, jež ho pronásledovaly v Anglii. Francouzské drama d'Annunziovo vzniklo konečně z příčin nejen literárních, nýbrž i obchodních, jako ostatně obchod a reklama přispívá ke vzniku nejednoho díla d'Annunziova. To vše však je něco jiného než proces, který vedl Rilka od literárního výrazu německého k výrazu francouzskému. Rozumí se, že nic mu nebylo tak cizí jako zřetel obchodní a reklamní; nepotřeboval se rovněž léčit ve francouzském kulturním prostředí z nepochopení, jež by byl zakusil v prostředí vlastním; a posléze toto vlastní prostředí, tento svět německého myšlení a německého uměleckého ducha, je jeden z nejvyšších celků, k nimž se lidstvo dovedlo vzepnout. Nebyl to mladý barbar, jenž byl najednou oslněn světlem dosud neznámé kultury, nýbrž příslušník velikého kulturního národa, jenž sám již předtím rozmnožil kulturní bohatství svého kmene několika knihami prvotřídního literárního významu. Ale jistě máme u Rilkeho vzácný příklad možnosti několikerého výrazového vyjadřování najednou. Psal-li některé věci francouzsky, činil tak prostě proto, že nemohl jinak a že poslouchal vnitřního zákona tvůrčí nutnosti. „Některé věci cítím rusky,“ slyšeli jsme ho jednou říci, a byl by patrně tyto věci také rusky napsal, kdyby byl dostatečně ovládal výrazové prostředky ruského jazyka. Některé věci cítil snad česky, ale i zde mu nedostatečná znalost řeči bránila povolit nutkání citového vznětu. Některé věci cítil francouzsky a v tomto případě mu naštěstí řeč nejen nebyla překážkou, nýbrž naopak spíše svůdkyní. Rilke znal francouzštinu do všech podrobností, vnikl do všech tajnosti jejích nepravdivostí a rozmarů, a i kdyby se v jeho francouzsky psaných verších odrážel jen německý duch - jako např. díla Istratiho jsou francouzsky psána, ale balkánsky myšlena - byl by to již jeden z nejvzácnějších a nejzdařilejších případů literárního dvojího vyjadřování. Ale Rilke nejen francouzsky psal, nýbrž i francouzsky myslil a cítil. Někteří hledají v jeho francouzské tvorbě slovanské vlivy - jsou v ní, ale ne více, než např. u Duhamela nebo jiných básníků téhož založení. I bez slovanských vlivů byl by se Rilke dostal k francouzské básnické činnosti. Je-li správná ona teorie, která rozeznává básnické individuality mužské a ženské, byl Rilke individualitou ženskou poddajností, s kterou sledoval své citové inspirace, i svou schopností přizpůsobovati se, ba dokonale se vžívat do cizích kulturních prostředí.

Než není-li tato zvláštní historie Rilkova důkazem, že básnické určení nezávisí na materiálních znacích plemene a na dědičnosti krve? Rasovým teoretikům staví Rilke do cesty argument, který bortí jejich nekulturní a nízcí zemitou teorii. Něco jiného je

celkový kulturní vliv prostředí. Sotva by se byl vyvinul Rilke v tohoto jedinečného básnického kosmopolitu, kdyby nebyl vyrostl v Praze. Podivuhodné prolínání českého a německého živilu v tomto městě, jež se ve své minulosti také důkladně napájelo z kulturních vlivů románských, pražský genius loci, jenž mluví stelně z literatury německé i české, vzniklé na pražské půdě a jenž se zdál kupodivu povědom např. Chateaubriandovi, stál jistě u kolébky tohoto básníka. Je to génus nevyčerpatelné plodností, slibující ještě mnoho do budoucnosti, nebude-li arci tato společná studně kulturního života úplně otrávena šovinistickou stupidností. Toto nebezpečí je dnes větší nežli jindy.

www.ipsl.cz